

ΕΛΛΗΝΟΡΘΟΔΟΞΗ ΠΑΙΔΕΙΑ, ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΤΗΤΑ*

Η εποχή στην οποία ζούμε είναι αρκετά δύσκολη. Η δεύτερη χιλιετία τελείωσε χωρίς να έχει περιοριστεί η βία, η κακοποίηση του ανθρώπου, η εκμετάλλευση, η ευμάρεια, ο καταναλωτισμός. Η τρίτη χιλιετία συνδέθηκε στο ξεκίνημά της με τα όσα τραγικά ζήσαμε και ζούμε στις μέρες μας, αφού με τη μεγαλύτερη ευκολία σύγχρονοι Κροίσοι μπορούν να δημιουργήσουν συνθήκες παγκοσμίων πολέμων. Αλλά και οι υπεύθυνοι των οικονομικά ισχυρότερων χωρών, στηριγμένοι στην οικονομική ισχύ, η οποία εκτρέφει την αλαζονεία της δύναμης και θεοποιεί τον ανθρωπίνο εγωισμό, καθορίζουν το παγκόσμιο μέλλον ερήμην των υπόλοιπων λαών, και ειδικότερα των εξαθλιωμένων, οι οποίοι κατά κανόνα προσκυνούν «ευθυγραμμισμένοι» στα κελεύσματά τους. Όλοι αυτοί επιχειρούν μέσα από τις διαδικασίες της καλούμενης παγκοσμιοποίησης να αποκόψουν λαούς και κοινωνίες από το ιστορικό τους παρελθόν, από την παράδοσή τους, επηρεάζοντας βασικούς τομείς του κοινωνικού βίου, στους οποίους συγκαταλέγεται και η παιδεία των νέων μελών της κάθε κοινωνίας.

Ακριβώς αυτή η πρόκληση του επηρεασμού και της αποκοπής της παιδείας μας από τις ρίζες μας, από την παράδοσή μας, δικαιολογεί τη διερεύνηση του θέματος της σχέσης της ελληνορθόδοξης παιδείας με

*Εισήγηση στο Ι' Διεθνές Παιδαγωγικό Συνέδριο του Ναυπλίου 8-10 Νοεμβρίου του 2001.

την παγκοσμιοποίηση και την παγκοσμιότητα. Βασικά ερωτήματα στην προκειμένη περίπτωση είναι τα ακόλουθα: Είναι δυνατό και αναγκαίο σήμερα μέσω της παιδείας το παιδί και ο έφηβος να αναπτύξει τέτοιες ικανότητες και δεξιότητες, ώστε να μπορεί να είναι βέβαιος για την ταυτότητά του και την ιδιοπροσωπεία του και ταυτόχρονα να μπορεί να επικοινωνεί άνετα με τους άλλους και ολόκληρη την κτίση, να αναλαμβάνει ευθύνες και πρωτοβουλίες για ό,τι συμβαίνει γύρω του, να συμμετέχει στις κοινές αγωνίες, στην προστασία του περιβάλλοντος και γενικά στη διατήρηση της δημιουργίας; Μπορεί ο σύγχρονος παιδαγωγικός στοχασμός, που απορρέει από την προσωπική ευθύνη του καθενός μας, να μην είναι απλά ερμηνευτικός αλλά κριτικός και διορθωτικός του προσανατολισμού, όχι ασφαλώς με την έννοια της προστακτικής τύπου καντιανής ηθικής, αλλά με τη δυναμική συμμετοχή τους στο κοινωνικό γίγνεσθαι, αφού αφορά θέματα ζωής;

Βέβαια στις μέρες μας όσοι αυτόκλητα διαφωτίζουν τον ελληνικό λαό για την Ορθοδοξία, παρακάμπτοντας τον Πλάτωνα, ο οποίος σημειώνει ότι «ο ..Θεός ημίν πάντων χρημάτων μέτρον»¹, διαλαλούν πως η πίστη είναι ιδιωτική υπόθεση του καθενός. Μια τέτοια ερμηνεία της Ορθόδοξης πίστης και παράδοσής μας, αμιγώς ευσεβιστική, αντιστρατεύεται στον κοινοτικό και συλλογικό χαρακτήρα, τον τρόπο και τις εκφράσεις της ζωής στην πατρίδα μας. Εδώ θα εξετάσουμε συνοπτικά α) το γενικότερο προβληματισμό με τον οποίο συνδέεται η καλούμενη παγκοσμιοποίηση και ειδικότερα στις καταστάσεις οι οποίες απορρέουν, όταν αυτή επιχειρείται να μας επιβληθεί, β) τη διαφοροποίηση της παγκοσμιότητας από την παγκοσμιοποίηση στα πλαίσια της δικής μας ελληνορθόδοξης παράδοσης και γ) τη συμβολή της ελληνορθόδοξης παιδείας στην ανάδειξη του παγκόσμιου, του οικουμενικού και όχι του ομογενοποιημένου ανθρώπου.

1. Πλάτωνος Νόμοι, IV, 716 c.

Α'

Ως γνωστό, στην καλούμενη νεωτεριστική εποχή ο άνθρωπος οικοδομώντας τις επιστήμες και τις τέχνες στην παντοδυναμία της λογικής, η οποία για το λόγο αυτό απέκτησε ένα χαρακτήρα μεταφυσικής, μιας δηλαδή απόλυτης αλήθειας, χαρακτηρίζεται από την τάση να παρουσιάζει καινούργιες ιδέες, οι οποίες θα ξεπερνούν τις παλαιότερες με το να κάνει καινοτομίες, να σπάξει κάθε φορά το κατεστημένο και καθιερωμένο και να εισάγει το νέο. Το μοντέρνο παρουσιάστηκε ως προσπάθεια ομογενοποίησης όλων των προσεγγίσεων της αλήθειας. Ιδιαίτερα στον αιώνα της πληροφορικής, παρότι η άγνοια εξακολουθεί να είναι ασύγκριτα μεγαλύτερη από τη γνώση, η τελευταία, δηλαδή η γνώση, αποτελεί το σύνολο εκείνο, το οποίο μεταφράζεται σε ποσότητα πληροφόρησης, οτιδήποτε εξυπηρετεί συγκεκριμένα συμφέροντα και μάλιστα οικονομικά, οτιδήποτε αποτελεί αντικείμενο επένδυσης. Η γνώση καθίσταται εμπορεύσιμο αγαθό και δε σχετίζεται με τη μόρφωση και την καλλιέργεια του ανθρώπου. Εάν τώρα σημειωθεί πως για την εγκυρότητα της γνώσης, την απόδειξη, για την οποία δεν αρκεί η καταγραφή του γεγονότος με τη βοήθεια των αισθήσεων με αποτέλεσμα την προσφυγή στην τεχνολογία, όπου το ενδιαφέρον προσανατολίζεται στη χρησιμοποίηση όσο γίνεται λιγότερων ποσών ενέργειας για τη μεγαλύτερη παραγωγή, κατανοεί ο καθένας πως γνώση και επιστήμη γίνονται παιγνίδι των πλουσίων, αφού η επιθυμία για γνώση ταυτίζεται με την όρεξη για πλουτισμό. Έτσι για τον καπιταλισμό η γνώση δε σχετίζεται με την αλήθεια, την ηθική, πολιτιστική και πολιτική καλλιέργεια ενός έθνους ή τη χειραφέτηση ενός λαού, αλλά με την ισχύ, η οποία για τους κρατούντες αποτελεί τη νομιμοποιητική δύναμη.

Σ' ό τι αφορά τη σχέση γνώσης και πληροφόρησης παρατηρούμε πως η δεύτερη, δηλαδή η πληροφόρηση, δεν φωτογραφίζει λιτά και πιστά την πραγματικότητα, αλλά εξυπηρετώντας μηχανισμούς παγκόσμιας διαπλοκής, λειτουργεί ως απόχη αιχμαλωσίας της ανθρωπίνης προσωπικότητας. Έτσι μεταλλάσσει τον ελεύθερο άνθρωπο σε εξαρ-

τημένο δούλο μιας παγκόσμιας μηχανής. Κι αυτό πραγματοποιείται χωρίς οι φορείς της να περνούν αλυσίδες στα χέρια του ανθρώπου ή να τον σπρώχνουν σε συρματοπλέγματα, αλλά αφαιρώντας την πρωτοβουλία, την υπευθυνότητα και καταξίωσή του και τελικώς αιχμαλωτίζοντας τη συνείδησή του, καθώς και την ιερή ικανότητα της κρίσης και της αυτεξούσιας επιλογής του. Οι παγκοσμιοποιητές, μέσα από τους μηχανισμούς που διαθέτουν κατά τις διαδικασίες πληροφόρησης, υποβάλλουν στους ανθρώπους την αίσθηση της ανωνυμίας και κατά συνέπεια τους αποπροσωποποιούν.

Με βάση τα παραπάνω, και αφού κατά κύριο λόγο οικονομικά λόμπι κατευθύνουν τη σύγχρονη επιστημονική έρευνα, γνώση και πλουτισμός και γνώση και επιβουλή στους άλλους φαίνεται να ταυτίζονται, αφού η μεθοδευμένη πληροφόρηση και η συστηματικά ελεγχόμενη οικονομία στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης επιχειρούν να επιβάλουν μια παγκόσμια εξουσία αδιαφορώντας για τον άνθρωπο, τα έθνη, τους λαούς. Αυτή η παγκόσμια εξουσία έχει ως μέτρο το απρόσωπο συμφέρον². Επομένως στο όνομα της αδιάκοπης επιδίωξης του κέρδους συνθλίβεται ο άνθρωπος και παραμερίζονται ή ακόμη διαλύονται αξίες όπως η φιλία, η εγκράτεια, η εντιμότητα³. Έτσι, με αφετηρία το γεγονός πως η επιστήμη δεν αποτελεί αθώα απασχόληση, φαίνεται να μη δίδεται καμιά σημασία στην τοποθέτηση του Πλάτωνα πως «πάσα.. επιστήμη χωριζομένη δικαιοσύνης και της άλλης αρετής πανουργία και ου σοφία φαίνεται»⁴ και να κρίνεται ανεδαφικό το ερώτημα πόσο τιμούν την ανθρώπινη ζωή όσοι επιστήμονες ασχολούνται με την καλλιέργεια βιολογικών όπλων και ποιο είναι το ήθος τους.

Παράλληλα σήμερα δεν ενοχλείται εύκολα κάποιος, εάν η επιστήμη με την έρευνά της συμβάλλει στο να μεγαλώνουν φίδια στο λίκνο

2. Βλ. Γ. Μαντζαρίδη, Παγκοσμιοποίηση και παγκοσμιότητα. Χίμαιρα ή αλήθεια, Θεσσαλονίκη 2001, σ. 29 κ.ε.

3. Βλ. Αναστασίου, Αρχιεπισκόπου Τυράνων και πάσης Αλβανίας, Παγκοσμιότητα και Ορθοδοξία, Εκδόσεις Ακρίτας 2001, σ. 249-250.

4. Πλάτ. Μέν. 19 (226 Ε)

των παιδιών μας ή εάν η επιστήμη της νοθείας προηγείται της επιστήμης του ελέγχου. Αλλά και ούτε ενδιαφέρεται ο καθένας, αν τα αποτελέσματα των ερευνών ανακοινώνονται με ειλικρίνεια. Τα κυρίαρχα σήμερα ερωτήματα: «πόσο... πουλάει η γνώση που έχεις»; «ποιος δικαιούται σήμερα να γνωρίζει και να χρησιμοποιεί τις γνώσεις»; ή «ποιος καθορίζει τους απαγορευμένους διαύλους και τα απαγορευμένα στοιχεία»; και μάλιστα σε σχέση με τη «νομιμοποίηση» της γνώσης, αφού το τι είναι αληθινό δεν είναι ανεξάρτητο απ' ό,τι είναι δίκαιο, συνδέονται συνειδητά ή ασυνείδητα με την έννοια της δύναμης, ως προσπάθειας επιβολής των ισχυρών στους ασθενέστερους με αποτέλεσμα να συγχέονται έννοιες όπως η αλήθεια και η προπαγάνδα.

Με πείσμα οι καλούμενοι ισχυροί αδιαφορούν για την αλλοίωση της φύσης και για τη μεταβολή των νόμων της και ο κόσμος φαίνεται να δέχεται παθητικά τα μεταλλαγμένα τρόφιμα σ' ένα συνεχώς επιχειρούμενο να μεταλλαχτεί κόσμος. Τομείς της επιστήμης ενδιαφέρονται όχι τόσο γι' αυτό που είναι ο άνθρωπος, αλλά γι' αυτό που μπορεί να κατασκευαστεί ως ανθρώπινο ον.

Ο παραπάνω προβληματισμός φαίνεται να έχει εφαρμογή στην προσπάθεια ομογενοποίησης των κοινωνιών μέσα από τις διαδικασίες της καλούμενης «παγκοσμιοποίησης», η οποία στο όνομα της νέας «θεότητας», της οικονομίας, αγωνίζεται να υποκαταστήσει το Θεό της φιλαδελφίας, της φιλανθρωπίας, της δικαιοσύνης και της αγάπης⁵.

Η παγκοσμιοποίηση ως «σύστημα» με πυρήνα την οικονομία, περιβαλλόμενη από πληθώρα ομόκεντρων φαινομένων, που σχετίζονται με ολόκληρο το φάσμα της ανθρώπινης ζωής, φαίνεται να στοχεύει, μέσα από την τεχνολογική επανάσταση, στη μετάλλαξη των κοινωνικών σχέσεων και δομών χάρη της παγκόσμιας αγοράς. Η τελευταία, δηλαδή η παγκόσμια αγορά, προωθεί μια πολιτική εναρμόνιση, προκειμένου να εξασφαλίσει την καλή λειτουργία των «πυλώνων» στους οποί-

5. Πρβλ. Β. Γιούλτση, Παγκοσμιοποίηση χωρίς Θεό; Περιοδ. «Αθωνίτης», 36 (2001), 21.

ους στηρίζεται. Στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης ο άνθρωπος καλείται μέσα από τη συνεχή προσαρμογή, η οποία είναι προσανατολισμένη στην κοινωνία της γνώσης που νοείται ως εμπορεύσιμο αγαθό, να παρακολουθεί την ταχύτητα αλλαγής της τεχνολογίας για χάρη της οικονομίας.

Τα παραπάνω γίνονται περισσότερο κατανοητά, αν ληφθεί υπόψη η σημειολογική ερμηνεία του όρου «παγκοσμιοποίηση», η οποία, ως συνθετική λέξη, εισάγει με το δεύτερο συνθετικό της δεοντολογική επιταγή. Κατά συνέπεια η παγκοσμιοποίηση μαρτυρεί την ύπαρξη θεωρητικού σχεδιασμού που αναφέρεται σε ιδεολογικές ή υλοκρατικές επιδιώξεις και που μετασχηματίζεται σε τάση, η οποία τελικά προσβλέπει σε ολοκληρωτισμούς⁶.

Η αναπόφευκτη άνιση κατανομή της γνώσης εντείνει την κοινωνική ανισότητα, δημιουργεί νέες περιπτώσεις κοινωνικών αποκλεισμών και σηματοδοτεί καινούργιες μορφές άσκησης της απρόσωπης εξουσίας⁷. Αυτό έχει ως συνέπεια η προσωπική ευδύνη και ελευθερία, σε συνδυασμό με την κοινωνική, να τίθενται σε αμφιβολία και παράλληλα να εμφανίζονται νέες τάξεις ανώτερων από τη μια μεριά και μη χρήσιμων από την άλλη για την κοινωνία ανθρώπων. Μάλιστα, ενώ παλιότερα οι κρατούντες ενδιαφέρονταν για την κατοχή της ύλης ως εμπορεύσιμου είδους, ως δυνατότητας εμπορεύσιμου αγαθού (χρήμα), στην εποχή της παγκοσμιοποίησης ενδιαφέρονται για την κατοχή της γνώσης και της πληροφορίας, που αποτελούν και την αρχή της οικονομικής ευρωστίας. Έτσι έχοντας στα χέρια τους τον καλούμενο τεχνολογικό πολιτισμό διαμορφώνουν μόνοι αυτοί, αποκλείοντας τους υπόλοιπους πολίτες της παγκόσμιας κοινότητας, «πολιτισμό» και κοινωνικό μετασχηματισμό.

Στο δικό μας χώρο της Χερσονήσου του Αίμου (το λεγόμενο βαλκανικό) η άμεση σύνδεση επιθυμίας γνώσης, επιθυμίας πλουτισμού και

6. Βλ. Β. Γιούλτση, Παγκοσμιοποίηση και θεσμική κρίση, *περιοδ. «Αθωνίτης»*, 35 (2001), 6.

7. Βλ. Κ. Λέγκ, *Πολιτική Κοινωνιολογία*, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 36.

επιβουλής εξουσίας στους άλλους γίνονται ορατά, όταν μετά το άνοιγμα των συνόρων επιστημάνθηκε από πολλούς η ύπαρξη κινδύνων που αφορούν: α) Την προσπάθεια χειραγώγησης των εθνολογικών θρησκευτικών και γλωσσικών ακόμη ομάδων από σύγχρονα κέντρα εξουσίας τα οποία επιδιώκουν την εξυπηρέτηση δικών τους «ζωτικών» συμφερόντων. β) Τη μελλοντική διάλυση των κρατών μέσα από συντονισμένες ενέργειες αποεθνικοποίησης της περιοχής και επανεγγραφής της ιστορίας, η οποία μπορεί να επιτευχθεί με την καλλιέργεια αμφισβήτησης της εθνικής προέλευσης των λαών και την εχθρική ή αδιάφορη στάση τους απέναντι στη θρησκεία, τη γλώσσα και τον πολιτισμό. γ) Τη δημιουργία κλίματος κοινωνικής αστάθειας μέσα από τις θρησκευτικές συγκρούσεις, το φανατισμό, τις προσπάθειες διάλυσης του κοινωνικού ιστού, την εκτόξευση κατηγοριών για ρατσισμό και ξενοφοβία για αποδυνάμωση κάθε είδους αντίδρασης.

Η καλούμενη «Νέα Εποχή» και η μ' αυτή συνδεδεμένη παγκοσμιοποίηση, η οποία φαίνεται να συνδέεται με τον παρατηρούμενο στις μέρες μας νεοφασιστικό, παρουσιάζεται να έχει, εκτός των άλλων, και τους ακόλουθους στόχους: α) Θεμελίωση μιας νέας τάξης πραγμάτων σε επίπεδο πολιτικό και οικονομικό με την εγκατάσταση μιας κοινής κυβέρνησης κάτω από έναν παγκόσμιο κατακτητή που έχει σκοπό να ελέγχει ολόκληρο τον κόσμο. β) Εγκαθίδρυση μιας νέας τάξης πραγμάτων σε επίπεδο θρησκευτικό. Αυτό σημαίνει την εγκατάσταση μιας παγκόσμιας συγκρητικής θρησκείας ή μιας παγκόσμιας θρησκείας.

Γίνεται προσπάθεια μέσα από δυνατότητες που παρέχονται σ' εξουσιαστές διαστροφής του αυτεξουσίου του ανθρώπου και της τυποποίησης των λαών με τις ακόλουθες διαδικασίες: α) Μέσα από τις διαδικασίες της παγκοσμιοποίησης και μάλιστα στα πλαίσια μιας παθολογικής φιλοζωίας, μιας προσφοράς συστήματος αξιών που υποβαθμίζουν την ανθρωπινή αξιοπρέπεια και που στο όνομα της υπεράσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων εξάίρεται η χυδαιότητα⁸, επιχειρείται η συ-

8. Πρβλ. Ν. Σταύρου, Θεμελιώδεις αιτίες του κινήματος κατά της παγκοσμιοποίησης, Εφήμ. «Ελευθεροτυπία», 17.7.2001.

γκρητιστική ομαδοποίηση των λαών, της γλώσσας, των ιδιαίτερων πολιτισμικών χαρακτηριστικών και τελικά του ίδιου του ανθρώπου. 6) Καταβάλλονται προσπάθειες εφεύρεσης νέων ομάδων και εθνικών μειονοτήτων, οι οποίες υποδαυλίζονται με πολέμους μεταξύ τους που δίνουν τη δυνατότητα στο διεθνή οργανισμό του ΝΑΤΟ να επεμβαίνει στο όνομα της ελευθερίας, της σταθεροποίησης και της τάξης.

Στον ελλαδικό χώρο εξαιτίας της ύπαρξης πολλών φυλών και πολιτισμών παρατηρούνται οι ακόλουδες αντιθέσεις: Η εισροή ξένων στη χώρα μας βοηθά τη συγκέντρωση αυτών στις μεγαλοαστικές πόλεις με τα συνήδη αποτελέσματα στην αύξηση της εγκληματικότητας, αφού η προέλευση αυτών είναι άγνωστη. Η υπογεννητικότητα και η αρνητική πολιτική για τις πολύτεκνες οικογένειες αποτελεί ένα από τα μείζονα προβλήματα για την αντιμετώπιση της αυξανόμενης εισροής αλλοδαπών στη χώρα.

Η ένταξη της Ελλάδος αλλά και άλλων μικρότερων και αδύνατων χωρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση συνοδεύεται από προβλήματα πολιτικά και πολιτιστικά. Το κυριότερο απ' αυτά είναι η προσπάθεια των ισχυρών για τη μετάλλαξη των συνειδήσεων των λαών και ειδικότερα για το δικό μας το χώρο την κατεδάφιση της ελληνορθόδοξης κοινωνίας μας. Κι αυτό επιχειρείται μέσα από μια πολυεπίπεδη διαδικασία. Έτσι στο χώρο της οικονομίας οι πολυεθνικές επιχειρήσεις δεν ενδιαφέρονται για τον άνθρωπο ως ψυχοσωματική και πνευματική οντότητα, αλλά για εργατικά χέρια. Οι οικονομικά ισχυροί αντιμετωπίζουν το μεγαλύτερο μέρος των πολιτών του κόσμου ως αντικείμενα της ευμενούς ή μη διάθεσής τους. Μέσα από αυτή τη διαδικασία αποκλείουν τη δυνατότητα δραστηριοποίησης όλων ως υποκείμενα στον κοινωνικό χώρο.

Η παγκόσμια ενημέρωση, η οποία έχει άμεση σχέση με την μέσα από την αγωγή διαμόρφωση συνειδήσεων, εύκολα συμβάλλει στην ομογενοποίησή τους, αφού ελάχιστοι άνθρωποι κρατούν στα χέρια τους τα μικρόφωνα ολόκληρου του κόσμου. Νέες λέξεις και έννοιες προβάλλονται σήμερα στο χώρο της παγκόσμιας εκπαίδευσης όπως ο καταναλωτισμός, η εθνοκάθαρση, η εθνογένεση, η πολυπολιτισμικότητα, όπως και νέοι προ-

βληματισμοί, όπως λ.χ. οι ισχυροί παράγουν το δίκαιο κ.λπ.

Η παγκόσμια εκπαιδευτική σφαίρα μέσα από συγκεκριμένες διαδικασίες δε διστάζει να θυσιάσει την ταυτότητά μας και να απαιτεί από τα διάφορα εκπαιδευτικά συστήματα στο όνομα της «προόδου» συνεχείς υποχωρήσεις και αναπροσαρμογές προκειμένου να προβληθεί μέσα από την εκπαίδευση η κοσμοκουλτούρα, όπως αυτή σχεδιάζεται από άγνωστα σε μας τις περισσότερες φορές κέντρα.

Βέβαια όσοι θεωρούν εαυτούς ως εξουσιαστές του κόσμου, κορυφαίοι εκπρόσωποι και μεγιστάνες του υλικού πλούτου, πάμπτωχοι όμως στον τομέα της κοινωνίας τους με το συνάνθρωπο και ολόκληρη την κτίση, φοβούνται στην ουσία τον κόσμο. Γι' αυτό και ακολουθούν τη μέθοδο του στρουθοκαμηλισμού, επιδιώκοντας, εγκατεστημένοι στις εύστοχα χαρακτηρηθείσες «τηλενεκρουπόλεις», να ζήσουν ήσυχοι μέσα στην ευμάρεια κρατώντας στην αθλιότητα τους ταπεινούς και καταφρονημένους.

B'

Στην παραπάνω κατάσταση σημειώνουμε πως στο δικό μας το χώρο ο ελληνισμός που γέννησε τον όρο «κόσμος» προβάλλει αντί της παγκοσμιοποίησης την παγκοσμιότητα, έχοντας πάντοτε κατά νου την Ιθάκη ως αφετηρία για εξορμήσεις και όχι ως τέρμα κάποιων αποστολών. Παράλληλα η Ορθοδοξία, χαρακτηρίζει τον άνθρωπο «κοσμοπολίτη» και κόσμο, δηλαδή κόσμημα, του κόσμου⁹. Αντιτίθεται στη δυτική θεολογική σκέψη, στην οποία δημιουργία και εξέλιξη είναι έννοιες συναποκλειόμενες, αφού διδάσκει πως η δημιουργία πορεύεται εξελικτικά μέσα από μια φυσική τάξη¹⁰. Είναι, κατά συνέπεια, ανοικτή στην εξέλιξη, στις νέες συνθήκες που διαμορφώνονται και βρίσκονται

9. Πρβλ. Ευχή της Θείας Λειτουργίας των «Αποστολικών Διαταγών», στο: Ι. Μ. Φουντούλη, *Κείμενα Λειτουργικής*, τεύχος Γ' Θεία λειτουργία, Θεσσαλονίκη 1994, σ.480

10. Βλ. Ν. Ματσούκα, *Επιστήμη, φιλοσοφία και θεολογία*, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 98 κ.ε.

στο κέντρο των κοινωνικών ζυμώσεων. Η ελληνορθόδοξη παράδοση στηρίζεται στη διδασκαλία της Ορθόδοξης Καθολικής Εκκλησίας και λειτουργεί ως ένα continuum, ως μια ζωντανή, δυναμική πορεία προσώπων και κοινωνιών. Η πορεία αυτή προσανατολίζεται πάντοτε προς το νέο, χωρίς να αρνείται το παλιό. Εδώ το παλιό δεν αντιμετωπίζεται ως συντήρηση, από την οποία απουσιάζει η ζωή, αλλά ως ένα από τα υποστατικά στοιχεία της ταυτότητας του κάθε ανθρώπου και της κοινωνικής διαφορετικότητας των μελών μιας κοινωνικής ομάδας. Η ελληνορθόδοξη παράδοση, η οποία είναι «ζωή μας και σοδείά μας»¹¹, προβάλλει με αφετηρία τους λόγους του Χριστού στους μαθητές του «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τα έθνη...»¹², αντί της παγκοσμιοποίησης, την παγκοσμιότητα.

Η «παγκοσμιότητα» κατατείνει στην αξιολογική ανάταση, στη συναδέλφωση και την καταλλαγή μεταξύ προσώπων και λαών¹³. Παγκοσμιότητα και καθολικότητα ως έννοιες αφορούν την ποιοτική και όχι ποσοτική σχέση μας με τον καθόλου άνθρωπο και ολόκληρη την κτίση. Χαρακτηρίζουν την κοινωνία όλων με όλους, χωρίς να παραγνωρίζεται η εθνική κληρονομιά, η ιδιοτυπία του προσώπου, η ιδιομορφία του λαού, η ομοψυχία, η οποία εξασφαλίζεται στην πολυφωνία του. Στο χώρο της ελληνορθόδοξης παράδοσης η βιούμενη στις μέρες μας διαφορετικότητα δε νοείται ως συσσώρευση πολλών ανόμοιογενών καταστάσεων, αλλά ως βασικό χαρακτηριστικό στοιχείο της πραγματικότητας. Εδώ προβάλλει η ενότητα των διαφορών και όχι η ομοιότητα των ομοίων. Ο άνθρωπος ενταγμένος στην κοινότητα δεν αναιρείται ως προσωπικότητα, ούτε αυτονομείται, αφού η ιδέα της αυτονομίας μετατρέπεται σε άκρατο ευδαιμονισμό και σε λάβαρο ανταρσίας εναντίον «κάθε νόμου», ο οποίος και θεωρείται ως «έτερος νόμος»¹⁴. Στην παρα-

11. Χ. Ζιτσαίας, «κληρονομιά», στο Ν. Τέντα, Η Ήπειρος στην ποίηση της Χρυσάνθης Ζιτσαίας, Ιωάννινα 2001, σ. 57.

12. Μθ. 25,19

13. Βλ. Β. Γιούλτση, ό. παρ.

14. Β. Κ. Δελικωνσταντή, Το ήθος της ελευθερίας, φιλοσοφική απορία και θεολογική απόκριση, Αθήνα 1990, σ. 78.

δυνατό να αποδεχτεί κάποιος την περιθωριοποίηση του μεγαλύτερου μέρους των πολιτών του κόσμου, τη μη ισότιμη προστασία της αξιοπρέπειας όλων. Επίσης στην προκειμένη περίπτωση είναι αφύσικο να συγκατανεύσει σε μια εκπαιδευτική πολιτική, η οποία να προβάλλει μόνο θεωρητικά την ισότιμη συμμετοχή των πολιτών στην πληροφόρηση και τη γνώση, μέσα από εκπαιδευτικές διαδικασίες, οι οποίες θα εγγυούνται κάτι τέτοιο.

Ο παγκόσμιος, ο οικουμενικός άνθρωπος σέβεται την ιδιαίτερη προσωπικότητα του άλλου, ζει με τον πλησίον του, αλλά διατηρεί και την άποψη του και τις ιδέες του και την πίστη του, λέγει όχι στην ισοπέδωση της διαφορετικότητας των ανθρώπων και λέγει ναι στην οικουμένη και στην καθολικότητα, επιδιώκει την ενότητα μέσα από τις διαφορετικές εκφράσεις της, δέχεται την ενοποίηση, η οποία πραγματώνεται πέρα από κάθε έννοια καταπίεσης.

Στο χώρο της Ελληνορθόδοξης παράδοσης υπερνικάται η πόλωση ανάμεσα στο υποκειμένο και το αντικείμενο ή αλλιώς ανάμεσα στο πρόσωπο και στην κοινωνία. Βασικότατο θεμέλιο στη διδασκαλία της αποτελεί η σημασία του προσώπου και η αρμονική συνύπαρξη με τους άλλους στην αγάπη και στο μυστήριο της τριαδικότητας του Θεού. Η ανακαίνιση του ανθρωπίνου προσώπου επιδιώκεται μέσα από το αυτεξούσιό του.

Η θεώρηση του ανθρώπου ως προσώπου έρχεται σε αντίθεση με τις σύγχρονες απαιτήσεις της παγκόσμιας οικονομίας, η οποία στοχεύοντας μόνο στην αύξηση του κεφαλαίου ζητεί από τον άνθρωπο την απεμπόληση πολλών από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του, έτσι ώστε να είναι «ευέλικτος» σε οποιοδήποτε οικονομικές μεταρρυθμίσεις. Για το λόγο αυτό δεν είναι για την παγκοσμιοποίηση παράλογη η απαίτηση μετάλλαξής του σε αφηρημένη ολότητα, αποσπασμένη από τις συγκεκριμένες υπαρξιακές ιδιαιτερότητές του¹⁶.

Σ' αντίθεση με την παγκοσμιοποίηση που θυσιάζει το ανεπανάλη-

16. Βλ. Φ. Βιόλα, *Η κοινωνία της αφαίρεσης*, Αθήνα 1993, σ. 23-24.

πτο του προσώπου επιζητώντας τεχνητά να επηρεάζεται η βούληση και το αυτεξούσιο του ανθρώπου προκειμένου να εξυπηρετηθούν τα συμφέροντα της απρόσωπης εξουσίας, στη διδασκαλία και τη ζωή της Ορθόδοξης Καθολικής Εκκλησίας το πρόσωπο καταξιώνεται σε σχέση με τον κατ' εξοχήν άνθρωπο που είναι ο Χριστός αποκτώντας υψηλή αξία στη συνάντηση των λαών και των πολιτισμών.

Με την έννοια της τριαδικότητας μπορούμε να κατανοήσουμε τη συνάντηση των θρησκειών και των πολιτισμών καθώς και να υποστηρίξουμε την ενότητα του κόσμου με κάθε σεβασμό. Εξάλλου ο Χριστός πέθανε για τους άλλους ανεξάρτητα από την πολιτιστική καταγωγή του. Η Ορθόδοξη Καθολική Εκκλησία ακούει τον κάθε πλησίον, δέχεται τις διαφοροποιήσεις του, πλησιάζει την πίστη του.

Με βάση τις παραπάνω στάσεις ζωής στο χώρο της ελληνορθόδοξης παράδοσης και της εμπνεόμενης απ' αυτήν παιδείας ο κάθε άνθρωπος γίνεται δεκτός ανεξάρτητα από τις ιδιαιτερότητές του. Τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του καθενός είναι σημεία συμφιλίωσης και όχι αντίθεσης.

Γ'

Κύριο γνώρισμα της αγωγής είναι πως απευδύνεται στον άνθρωπο και νοείται ως διαγενεαλογική κοινωνική ενέργεια¹⁷. Ο νέος άνθρωπος, ως υποκειμένο της αγωγής, δε νοείται αποκομμένος από το κοινωνικό περίγυρο, ούτε αντιμετωπίζεται η παιδικότητα ως ανεπαρκές στάδιο και μάλιστα αυτόνομο. Έτσι η έννοια της αγωγής εξαρτάται από την έννοια της ανθρώπινης ζωής, το σκοπό και τον προορισμό της. Επομένως η αγωγή είναι ανθρωποκεντρική. Οι προσανατολισμοί αυτοί της αγωγής σε σχέση με το περιεχόμενο υλοποίησής τους καταλαμβάνουν δεσπόζουσα θέση στο χώρο της εκπαίδευσης και έχουν σημαντικές επιπτώσεις για την κοινωνία. Αυτό συμβαίνει γιατί μέσα στο σχολείο καλλιεργείται η συνείδηση των σημερινών μαθητών και αυριανών πο-

17. Πρβλ. Ι. Β. Κογκούλη, Εισαγωγή στην Παιδαγωγική, έκδ. Δ' Θεσσαλονίκη, 1996, σ.131 κ.ε..

λιτών με βάση συγκεκριμένους προσανατολισμούς και συγκεκριμένα περιεχόμενα μάθησης, όπως αυτά υλοποιούνται μέσα από τα επιμέρους διδασκόμενα στις διάφορες σχολικές βαθμίδες μαθήματα. Οι επιδιωκόμενοι σκοποί και το περιεχόμενο των μαθημάτων αυτών προβάλλουν συγκεκριμένα συστήματα ιδεών και αξιών. Κατά συνέπεια στο σχολείο οι σκοποί της αγωγής και της μάθησης και τα περιεχόμενα διδασκαλίας συμβάλλουν μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα στις ζυμώσεις του κοινωνικού «γίγνεσθαι».

Όμως, οι αντιλήψεις για τον άνθρωπο είναι ποικίλες και επειδή οι σχετικές μ' αυτές φιλοσοφικές τοποθετήσεις είναι πάμπολλες. Έτσι οι προσανατολισμοί γενικότερα της παιδείας και ειδικότερα της αγωγής φαίνεται να στηρίζονται σε μια πολυσυλλεκτική φιλοσοφία, η οποία εγκολπώνοντας στοιχεία από τις διάφορες κατευθύνσεις και αποτυπώνοντας αυτά στους σκοπούς της εκπαίδευσης και της διδακτικής μεθόδολογίας, οφείλει να είναι μπολιασμένη με τη δική μας περιφρέουσα ατμόσφαιρα. Κατά συνέπεια η ζωή της Ορθόδοξης Καθολικής Εκκλησίας μάς προσφέρει τη δική της μαρτυρία. Αυτήν την μαρτυρία όσο «νομιμοποιούνται» για τον ορισμό των προσανατολισμών και του περιεχομένου της εκπαίδευσης στο σχολείο, οφείλουν, στα πλαίσια των συλλογικών διαδικασιών για την εκπαίδευση, στις οποίες εμπλέκονται επιστήμονες, εκπαιδευτικοί πολιτικοί και λοιποί κοινωνικοί φορείς να λαμβάνουν σοβαρά υπόψη.

Συγκεκριμένα στα πλαίσια της παγκοσμιοποίησης επιχειρείται μια αλλοτρίωση στους προσανατολισμούς της ζωής των νέων, η οποία μέσα από τη διαδικασία προώθησης συγκεκριμένων προϊόντων του σύγχρονου Marketing (μουσική, ντύσιμο, κάπνισμα, διασκέδαση κ.λπ.) οδηγούνται σε σύγχυση, απάθεια, μοναξιά, ανασφάλεια, έλλειψη αυτοπεποίθησης, εχθρική στάση απέναντι στους γονείς και δασκάλους τους¹⁸ και παράλληλα εμποδίζονται να γίνουν καθοριστικοί στον τρόπο δόμησης της κοινωνίας. Στη ελληνορθόδοξη παράδοση η διαδικασία

18. Βλ. Π. Ξωχέλλη, Παιδαγωγική του σχολείου, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 38-39.

της αγωγής προϋποθέτει την αναγνώριση της ανεπανάληπτης αξίας του ανθρώπου και ειδικότερα του παιδιού και του εφήβου ως προσώπου. Εδώ ο νέος άνθρωπος, όπως και κάθε άνθρωπος, αντιμετωπίζεται ως η πολυτιμότερη ύπαρξη στον κόσμο, ως ο επώνυμος ή μάλλον πολυώνυμος μελλοντικός πολίτης, ως η «εικὼν του Θεού», κατά τη διδασκαλία της Ορθοδόξου Καθολικής Εκκλησίας μας. Αυτή η αγωγή χωρίς να γνωρίζει εξαιρέσεις μεταξύ των διαφόρων παιδιών και εφήβων αντιμετωπίζει όλους κατά τον ίδιο τρόπο, είτε λ.χ. πρόκειται για παιδιά των φαναριών, είτε για γόνους πλουσίων και επιφανών, σύμφωνα με τα κοσμικά κριτήρια, οικογενειών, είτε είναι καρπός του ευλογημένου γάμου και αυτών που προέρχονται από παράνομες σχέσεις.

Ο παραπάνω προβληματισμός κατανοείται ευκολότερα, όταν ο καθένας αναλογιστεί τις ολέθριες συνέπειες του τρόπου αντιμετώπισης του μαθητή στα πλαίσια πρώτον του στιγματισμού και δεύτερον της καλούμενης «αυτοεκπληρούμενης προφητείας». Στην πρώτη περίπτωση οι ιδιαιτερότητες, πραγματικές ή πλασματικές, απομακρύνουν κάποιους ανθρώπους και μάλιστα στο χώρο του σχολείου ορισμένους μαθητές από το κοινωνικό σώμα, αποδίδοντας σ' αυτούς χαρακτηριστικά, τα οποία τους παρουσιάζουν ως «στιγματίες»¹⁹. Τα λοιπά μέλη της κοινωνίας εκφράζουν προς αυτούς την απαξίωση ως περιθωριακών. Η κατάσταση αυτή δε σχετίζεται με την καλούμενη μεταμοντέρνα εποχή. Η ίδια, ως διαχρονική, αποτελεί απόρροια των αλλοτριωτικών κάθε φορά συνθηκών, οι οποίες θέλουν κάποιους να λειτουργούν στο κοινωνικό σύνολο ως «αποδιοπομπαίοι τράγοι».

Στη δεύτερη περίπτωση η ετικέτα του αδύνατου, του απείθαρχου, του ανίκανου, του περιθωριακού μαθητή, αντιπαραβάλλεται μ' αυτήν του καλού, του επιμελούς, του έξυπνου. Και όλα αυτά πραγματώνονται σε σχέση και με το μέτρο της γλωσσικής συναισθηματικής υποστήριξης και οικειότητας και σε τελική ανάλυση της ποιότητας της αλληλεπίδρασης διδάσκοντος και διδασκόμενου²⁰.

19. Πρβλ. Κ. Ναυρίδη, *Κλινική Ψυχολογία*, Αθήνα 1994, σ. 12 κ.ε.

20. Βλ. Ι. Κογκούλη, *ό. παρ.* σ. 199.

Ως αντίδοτο της περιθωριοποίησης του μαθητή λόγω της κοινωνικής καταγωγής του ή του αποστερημένου περιβάλλοντος προέλευσής του και ως εκ τούτου της αποξένωσής του από το κοινωνικό περίγυρο με την υποτίμηση της θέσης του και τη δημιουργία στον ίδιο άγχους και αποπροσανατολιστικών καταστάσεων, η ελληνορθόδοξη παράδοση προβάλλει τον τρόπο θεώρησης της ύπαρξής του. Εδώ η αγωγή και κατ' επέκταση η παιδεία, αποφεύγοντας το φιλοσοφικό στοχασμό αναφορικά με το τι θα μπορούσε ή τι θα έπρεπε να ισχύει στο πεδίο της αγωγής του ανθρώπου και διερευνώντας το τι ισχύει στην εκκλησιαστική κοινότητα με βάση τις εμπειρίες της κατά το «γεύσασθε και είδετε ότι Χριστός ο Κύριος»²¹, κατανοείται στα πλαίσια της κατά Χριστόν τελείωσης του ανθρώπου, τα οποία και οριοθετούν τον προορισμό του ανθρώπου. Επομένως η αγωγή είναι χριστοκεντρική²² και κατ' επέκταση θεανθρωποκεντρική. Με την ενανθρώπιση του Χριστού, με την οποία έγινε δυνατή η θεοποίηση του ανθρώπου, κάθε θεϊκό στοιχείο ταυτίζεται με τον άνθρωπο και κάθε ανθρώπινο στοιχείο έχει σχέση με το Θεό²³.

Με βάση τα παραπάνω η ελληνορθόδοξη παιδεία αποδεχόμενη τον άνθρωπο ως μοναδική προσωπικότητα που μορφοποιείται με τη λήψη πολλών στοιχείων από το περιβάλλον, αξιοποιήσιμων αξιολογικά με επιλεκτικό πάντοτε τρόπο αποσκοπεί στο:

- Να συμβάλει στην καλλιέργεια του ευ είναι των προσώπων που απαρτίζουν την κοινωνία.

- Να βοηθήσει τα νεαρά μέλη της κοινωνίας μας αφενός μεν στην ανάπτυξη της ιδιοπροσωπίας και αφετέρου στη δυνατότητα όχι απλής κατανόησης του άλλου, αλλά ουσιαστικής επικοινωνίας με το συνάνθρωπο και ολόκληρη την κτίση στα πλαίσια της ανιδιοτελούς αγάπης.

21. Ψαλμ.33,8 και Κοινωνικό της λειτουργίας των Προηγιασμένων δώρων.

22. Βλ. Ι. Β. Κογκούλη, Κατηχητική και Χριστιανική Παιδαγωγική, Θεσσαλονίκη 1990, σ. 19.

23. Γ. Μαντζαρίδη, Πίστη και πράξη: Το ουσιαστικό περιεχόμενο του Δογματικού και Ηθικού μαθήματος, περιοδ. «Κοινωνία» 3 (1981) 403-404.

- Να προσφέρει τη δική της μαρτυρία στον αξιακό σχετικισμό και την αξιακή σχετικοποίηση της γνώσης, καταδεικνύοντας πως αυτή δεν εξυπηρετεί, όπως οφείλει, τον άνθρωπο ως πρόσωπο, αλλά την παγκοσμιοποίηση και την απ' αυτήν απορρέουσα επιδίωξη της προσφοράς στα νεαρά μέλη της κοινωνίας χρηστικής μόνο γνώσης, με στόχο την καθοδήγηση του κοινωνικού γίνεσθαι στην υπηρεσία των συμφερόντων κάποιων κέντρων εξουσίας.

- Να τονίσει πως σε κάθε εποχή ο παιδαγωγικός στοχασμός δεν μπορεί να παραβλέψει την αντιφατική φύση του ανθρώπου, στον οποίο ενώ υπάρχει η γνώση, απουσιάζει η θέληση, η υπευθυνότητα, από την οποία απορρέει η αξιοπρέπεία του.

- Να σημειώσει με ιδιαίτερη έμφαση πως μόνο η κάθαρση της καρδιάς οδηγεί στη σωστή χρήση του εγκεφάλου.

Ως προς το τελευταίο με βάση το παιδαγωγικό τρίγωνο, στο οποίο περιλαμβάνεται η γλωσσική, διανοητική και ηθική καλλιέργεια του μαθητή²⁴, μελετώντας τις έρευνες των σταδίων ηθικής ανάπτυξης του παιδιού και του εφήβου, την προβληματική αναφορικά με το αν και κατά πόσο υπάρχουν ίδια πρότυπα σταδίων ή αν υπάρχει διαφοροποίηση στο κατά πόσο οι άνθρωποι σκέφτονται διαφορετικά στους διάφορους πολιτισμούς σχετικά με το θέμα της ηθικής, παρατηρούμε τα εξής βασικά.

Ο Kohlberg στηρίζεται στην παράδοση του Κάντ δεχόμενος πως η δικαιοσύνη αποτελεί τη βάση της ηθικής ενέργειας, γι' αυτό περιορίστηκε σ' αυτήν, στο δίκαιο και στις αντιθέσεις²⁵. Έτσι υποστηρίζει πως η ανάπτυξη των τάξεων των επιπέδων αντανακλά μια γνωστική πρόοδο και μεταφορά στην κατανόηση της ηθικής θεματικής και αφετέρου η ηθική ενέργεια στηρίζεται στη δικαιοσύνη²⁶, χωρίς βέβαια να α-

24. Ιωάννη Κογκούλη, Εισαγωγή..... σ. 259.

25. C. Gilligan, *In a different voice*, Cambridge 1982, πρβλ. C. Gilligan, *Remapping the moral domain. New images of self in relationship*. στο: T. C. Heller, *Reconstructing individualism*, Stanform 1986.

26. A. Colby, «A longitudinal study of moral judgement», *Monographs of the Society for Research in Child Development* 48 (1983) 1-124.

ποκλείει εντελώς μια διαφοροποίηση των υποκειμένων που προέρχονταν από διαφορετικούς πολιτισμούς. Αντίθετα η Gilligan δέχεται την ηθική ανάπτυξη σε μια προοπτική όπου συνδέεται το γένος (θηλυκό/ αρσενικό) του ανθρώπου με τον πολιτισμό και καθορίζει μια σειρά από περιοχές όπου το θήλυ βιώνει και παράγει διακριτικά «τρόπους γνώσης». Δεχόμενη δυο τρόπους σκέψης στην ηθική προβληματική που αφορούν και συνδέονται με το γένος και μελετώντας την ηθική ανάπτυξη μέσα από την υπευθυνότητα και την φροντίδα παρουσιάζει τα επιχειρήματά της αναφορικά με τις διαφορές του φύλου στην ηθική ενέργεια και τα τοποθετεί στους λόγους της πολιτισμικής διαφοράς και μάλιστα ως ένα τρόπο αντιμετώπισης εύρεσης προβλημάτων στις διαφορές των ομάδων. Τα πολιτισμικά επιχειρήματα αποτελούνταν από ποιοτικά αποτελέσματα μιας «διαφορετικής φωνής», ενός διαφορετικού τρόπου σκέψης για την ηθικότητα, κάτι που θεώρησε ως ευκαιρία έρευνας σχετικά με το ποιες άλλες πιθανότητες και δυνατότητες στον τομέα αυτόν υπάρχουν²⁷. Μάλιστα από τη στιγμή που η ηθική κατεύθυνση σχετίζεται με το γένος, τότε το κάθε φύλο είναι γνώστης της κάθε κατεύθυνσης που επιλέγεται²⁸.

Η Gilligan υποστηρίζει ότι οι διαφοροποιήσεις στα ηθικά θέματα σχετίζονται με τις διαφορές στον τρόπο που δίνονται στην έννοια των σχέσεων. Η πρώτη διάκριση καθορίζεται από τη διαφοροποίηση ανάμεσα στο «συνδεόμενο» και το «διαχωριζόμενο»²⁹. Η βάση του «συνδεόμενου» είναι ότι ο άνθρωπος βλέπει τον εαυτό του ως κάτι που συνδέει, που έρχεται σε επαφή με κάποιον, ο εαυτός του δε χωρίζεται από κάποιον άλλο, γι' αυτό η ηθικότητα στηρίζεται στην υπευθυνότητα με

27. C. Gilligan, *In a different voice*, Cambridge 1982.

28. Hellen Haste, *Moral Theory and Culture: The Case of Gender*, στο: William M. Kurtines, *Handbook of Moral Behavior and Development, Vol. I: Theory*, New Jersey 1991, σ. 234.

29. C. Gilligan, *Remapping the moral domain. New images of self in relationship*. στο: T. C. Heller, *Re-constructing individualism*, Stanform 1986, σ. 240.

τους άλλους και για τους άλλους. Με βάση το «διαχωριζόμενο», ο άνθρωπος αντιμετωπίζει τον εαυτό του ως εκείνο που χωρίζεται από τον άλλον και ως ανεξάρτητο ον που βρίσκεται σε σχέση με τον άλλον, αλλά ως διαχωριζόμενο Εγώ³⁰. Το μοντέλο αυτό του Εγώ της Gilligan προϋποθέτει την αντίληψη του Εγώ στο επίπεδο της αλληλοαντίδρασης και αλληλεπίδρασης. Η ίδια χρησιμοποιεί στους ισχυρισμούς της έννοιες όπως υπευθυνότητα, διαπροσωπικές σχέσεις, πίστη και αυτοκαθορισμός³¹.

Σ' αντίθεση με τον Kohlberg, η Gilligan υποστηρίζει ότι η ηθικότητα προέρχεται από τη «διαχωριζόμενη» αντίληψη για τους άλλους. Εξάλλου ο πολιτισμός και μάλιστα ο δυτικός είναι περισσότερο σύνθετος και κάθε ηθική απόφαση μπορεί να συνδυάζεται και να επηρεάζεται από διαφορετικούς κάθε φορά παράγοντες³².

Στο χώρο της ελληνορθόδοξης παιδείας ως προς την εξελικτική ηθική πορεία του ανθρώπου σημειώνουμε πως με βάση την ορθόδοξη πίστη και ζωή αυτή περνάει από τρία βασικά επίπεδα. Το πρώτο έχει ως βασικό στοιχείο την αγάπη. Ο άνθρωπος δεν αφήνεται κλεισμένος στο εγώ του, αλλά προσεγγίζει τον πλησίον. Συμπεριφέρεται στους άλλους, όπως θα ήθελε να του συμπεριφερθούν. Στο δεύτερο επίπεδο δε ξεχωρίζει εχθρούς και φίλους, αλλά αγκαλιάζει όλους τους ανθρώπους. Στο τρίτο θυσιάζει τον εαυτό του για τους άλλους³³. Αυτή η εξελικτική πορεία, την οποία η ελληνορθόδοξη παιδεία λαμβάνει υπόψη, όπως είναι προφανές, συνδέεται με τον αγώνα του ανθρώπου να απαλλαγεί από φθόνο, υποκρισία, ψεύδος, πλεονεξία, κενοδοξία, θυμό, μνη-

30. C. Gilligan, *Remapping the moral domain. New images of self in relationship*. In: T. C. Heller, *Reconstructing individualism, Stanford 1986*, σ. 241.

31. Hellen Haste, *Moral Theory and Culture: The Case of Gender*, στο: William M. Kurtines, *Handbook of Moral Behavior and Development, Vol. I: Theory*, New Jersey 1991, σελ. 237-238.

32 Hellen Haste, *όπ. παρ.* σ. 245.

33. Βλ. Γ. Μαντζαρίδη, *Εισαγωγή στην Ηθική*, Γ' έκδ. Θεσσαλονίκη 1995, σ. 104-106.

σικακία, βλασφημία, ραθυμία και κάθε τι που αλλοτριώνει την ύπαρξή του³⁴. Η ίδια η εξελικτική πορεία στο χώρο της ελληνορθόδοξης παιδείας δεν είναι αποπροσωποποιημένη και χρησιμοθηρική και κατά συνέπεια δεν επιδιώκει την κάλυψη μόνο εφήμερων αναγκών και την προβολή της παθολογικής φιλοζωίας. Η σημασία της πορείας αυτής κατανοείται τελειότερα, όταν ληφθεί υπόψη η προσπάθεια που καταβάλλεται από εξουσιαστικά κέντρα προκειμένου να υποβάλλουν στους νέους με δέλεαρ το γόητρο ή τη δύναμη, την αίσθηση της ακωνυμίας, να τους αποπροσωποποιούν, να τους κάνουν να χάσουν το αίσθημα της κοινότητας, με αποτέλεσμα οι νέοι παρασυρμένοι από τα πάθη τους να συμπεριφέρονται ως «ωμά κτήνη».

Η αγωγή και η παιδεία συμβάλλοντας στην κοινωνική συνέχεια και υποβοηθώντας το νέο άνθρωπο στην εξελικτική του πορεία δεν μπορούν να δρουν ερήμην του περιβάλλοντος στο οποίο αυτός ζει. Είναι βασικής σημασίας η αρωγή της αγωγής και γενικότερα της παιδείας στη θεμελίωση της ανθρώπινης προσωπικότητας, στη συμβολή δυνατοτήτων απαλλαγής του ανθρώπου από τις φυλακές του εαυτού του, οι οποίες τον κρατούν δέσμιο από το να εκφράζεται και να πραγματώνει το δυναμισμό του, καθώς επίσης στην τοποθέτηση του ανθρώπου ως προσώπου με την ανάπτυξη της δικής του ταυτότητας μέσα στον κόσμο.

Σ' αντίθεση μ' αυτό οι τάσεις ομογενοποίησης των νέων μας μέσα από τις εκπαιδευτικές διαδικασίες για χάρη της παγκοσμιοποίησης τους κάνουν να παρουσιάζονται απροβλημάτιστοι, με συναισθηματική κενότητα, χωρίς ουσιαστικό ενδιαφέρον για το συνάνθρωπο και ολόκληρη την κτίση, αφού σύστημα, το οποίο στοχεύει να δημιουργήσει ένα γενικό ή απρόσωπο άνθρωπο, είναι απάνθρωπο. Οι οπαδοί της παγκοσμιοποίησης φαίνεται να υποστηρίζουν την αποχαύνωση της κοινωνίας μέσα από τη διαδικασία νομιμοποίησης των εξαρτημένων ου-

34. Πρβλ. Ευχή προ του «πάτερ ημών» της Θείας Λειτουργίας των Προηγιασμένων δώρων του Ιακώβου του Αδελφοθέου, στο: Ι.Μ. Φουντούλη, Κείμενα Λειτουργικής, τεύχος Γ' Θεία λειτουργία, Θεσσαλονίκη 1994, σ.480.

σιών, της συρρίκνωσης του πληθυσμού της γης, της διάδοσης των πολέμων και του Aids, όπως επίσης του προσηλυτισμού των νέων σε μια καινούργια πίστη, η οποία θα υποκαταστήσει το σήπον, κατ' αυτούς, πτώμα του χριστιανισμού. Εδώ ο δάσκαλος θα λειτουργήσει ως προσηλυτιστής³⁵, χωρίς να έχει τη δυνατότητα να αναδεικνύεται «σε λειτουργό της ανθρωπότητας»³⁶ με βάση την ελληνορθόδοξη παράδοση, ή σε οικουμενικό διδάσκαλο. Γι' αυτό δε διστάζουν να δημιουργούν αιρέσεις που να συμβάλλουν στην ανάπτυξη θολών γραμμών στις αξίες μεταξύ θρησκείας και επιχείρησης.

Οι ελληνορθόδοξοι παιδευτικοί προσανατολισμοί των νέων, οι οποίοι γίνονται πάντοτε στα πλαίσια του κοινωνικού τους περιβάλλοντος, συμβάλλουν, ώστε οι νέοι να αποκτήσουν το δικό τους αυτοπροσδιορισμό, να είναι ικανοί να προστατευτούν από τις αυθαιρεσίες του εαυτού τους εξαιτίας της απειλής του ίδιου του «εγώ» τους, το οποίο συχνά τους οδηγεί στην αυτοκαταστροφή, να επιζητούν μέσα από την ανοδική εξέλιξη, να εργαστούν για την ολοκλήρωση της προσωπικότητάς τους και την ανάπτυξη της κριτικής σκέψης και ικανότητας και να θελήσουν να γίνουν δημιουργοί και όχι καταναλωτές. Εδώ μόλις είναι ανάγκη να τονιστεί πως η φύση του ανθρώπου, η οποία ρέπει προς τη φθορά, καδιστά τον άνθρωπο επιρρεπή προς την αλλοτρίωση, την δε παιδική και εφηβική ηλικία την πλέον ευάλωτη κοινωνική ομάδα. Το τελευταίο δεν αφορά μόνο τους νέους γενικά που βιώνουν την κοινωνική αποστέρηση (κοινωνικός αποκλεισμός γονέων, στιγματισμός κ.λπ), αλλά όλους εκείνους, οι οποίοι δεν έχουν την ικανότητα να επιδείξουν την απαιτούμενη «ευελιξία» για συνεχή κατάρτιση. Έτσι η μη ανταπόκρισή τους στις αυξημένες απαιτήσεις της ζωής, σε συνδυασμό με τη γενική αβεβαιότητα που δοκιμάζουν, τους οδηγούν στην απομόνωση, στον αποπροσανατολισμό και στην εγκατάλειψη του αγώνα ενάντια σ' ό,τι αλλοτριώνει την ύπαρξή τους.

35. Βλ. Ν. Σταύρου, ό. παρ.

36. Βλ. U. Eco, Πέντε θηρικά δοκίμα, μετ. Παπασταύρου, Αθήνα 1998, σ. 20-21.

Οι ελληνορθόδοξοι προσανατολισμοί της παιδείας προβάλλουν αντί της χειραγώγησης ή χειραφέτησης των νεαρών μελών της κοινωνίας την ολοκλήρωση και ενηλικίωσή τους μέσα από τη συμπόρευση των γενεών³⁷ και τον αναπτυσσόμενο κατ' αυτήν «διάλογο ζωής», όπου ο άνθρωπος «χράται» και δεν καταχράται την κτίση. Οι προσανατολισμοί αυτοί εδραιώνονται στη διαλεκτική σχέση αγάπης και ελευθερίας. Η ελευθερία είναι ο όρος της αγάπης και η αγάπη το όριο της ελευθερίας. Η ανελεύθερη αγάπη είναι ψευδώνυμη, ανύπαρκτη, ενώ η ανέραστη ελευθερία αποτελεί πηγή δυστυχίας, τυραννίας, ερημιάς και παντελούς μοναξιάς³⁸. Η αγάπη δε στοχεύει να «κατέχει» τον άλλον, να τον «βελτιώνει» ή ακόμη να τον «μεταπείθει». Ως φυσική ενέργεια προσανατολίζεται στη μέσα από τη συμπόρευση υποδοήθηση στην κοινή ωρίμανση, στην ενηλικίωση, στον εξαγνισμό, στην απελευθέρωση και στην τελείωση του ανθρώπου.

Οι παραπάνω προσανατολισμοί της ελληνορθόδοξης παιδείας μας αφορούν όλους τους νέους και αντιτίθενται σε κάθε περιθωριοποίηση και στέρηση ανθρώπων και κοινωνικών ομάδων, η οποία επιχειρείται μέσα από ένα πλέγμα χαρακτηρισμών τους. Οι τελευταίοι αφορούν την έλλειψη για όλους τους ανθρώπους δυνατότητων διεκδίκησης των δικαιωμάτων τους και παράλληλα την αποστέρηση της συμμετοχής τους στην οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ζωή και, κατά συνέπεια, στη διαμόρφωση του κοινωνικού γίνεσθαι και στη λειτουργία της κοινωνίας.

Δομικά υλικά της αρμονικής συμβίωσης και συμπόρευσης των ανθρώπων στα πλαίσια μιας κοινωνίας καταλλαγής και όχι συγκρούσεων και τρομοκρατίας είναι η αγάπη, η χαρά, η ειρήνη, η μακροθυμία, η χρηστότητα, η αγαθοσύνη, η πίστη, η πραότητα, η εγκράτεια³⁹, η συγ-

37. Ι. Κογκούλη, Η σχολική τάξη ως κοινωνική ομάδα και η συνεργατική διδασκαλία και μάθηση, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 12.

38. Βλ. Μ. Μπέγζου, Ανατολική ηθική και δυτική τεχνική, στο: Κ. Γουέρ κ.α., Άνθρωπος και κοινωνία, δοκίμια για τη θέση του ανθρώπου στο σύγχρονο κόσμο, Πάφος 1991, σ. 76 κ.ε..

39. Γαλ.5,22.

χωρητικότητα, η ανιδιοτελής διακονία. Με τον τρόπο αυτόν μπαίνει φραγμός σε κάθε προσπάθεια που μπορεί να επιδράσει επιβουλευτικά στους μαθητές. Παράλληλα συμβάλλουν στην από μέρους τους ανακάλυψη της πραγματικής ελευθερίας και ολοκλήρωσής τους προκειμένου να γίνει το κάθε νεαρό μέλος της κοινωνίας, ο κάθε μαθητής, αυτό που ο ίδιος είναι ικανός να γίνει.

Έτσι, το σχολείο, σύμφωνα με τη δική μας ελληνορθόδοξη παράδοση, δεν μπορεί να ενδιαφέρεται αποκλειστικά για το «γέμισμα» των κεφαλιών των μαθητών με γνώσεις ή να επιδιώκει τη βελτίωση της κοινωνικής επιφάνειας, αλλά προχωρώντας στις ρίζες της ανθρωπίνης ύπαρξης ιδιαίτερα στοχεύει στην υποβοήθησή τους, ώστε να αναδειχτούν σε ολοκληρωμένες προσωπικότητες. Εξάλλου, όσοι ασχολούμαστε με την παιδεία και την εκπαίδευση, δύσκολα αρνούμαστε πως στο χώρο της εκπαίδευσης προηγείται η μέριμνα για ηθικές και πνευματικές υποδομές και ακολουθούν οι άλλες φροντίδες, όπως λ.χ. η υλικοτεχνική υποδομή της.

Σ' αντίθεση με τα επακόλουθα της παγκοσμιοποίησης η ελληνορθόδοξη παιδεία μας συμβάλλει στην απελευθέρωση των νεαρών μελών της κοινωνίας από τη σιωπή και την καταπίεση, εγγυάται την αποφυγή καλλιέργειας κατευθυνόμενων προσωπικοτήτων και βοηθάει στην ανάπτυξη του υπεύθυνου, του συνεργατικού ανθρώπου, ο οποίος αισθάνεται όχι απλά ενταγμένος στο κοινωνικό σύνολο, αλλά ως οικουμενικός και παγκόσμιος άνθρωπος. Εδώ ο νέος άνθρωπος ακούει τα νέα μηνύματα και όλο μπροστά κοιτάζει. Όμως «στ' αγνάρια τα παλιά» πατάει και δε βουλιάζει⁴⁰.

Πολλές φορές δέσμιοι συνειδητά ή ασυνειδητά όσοι ασχολούνται με την παιδεία ποικίλων συμφερόντων προσπαθούν να δημιουργήσουν όραμα γι' αυτή εμπλουτίζοντας ταυτόχρονα το ακαδημαϊκό προλεταριάτο ή εξυπηρετώντας την προσπάθεια διάφορων παραγόντων να χει-

40. Χ. Ζιτσαίας, ό. παρ. σ. 57.

ραγωγήσουν την παιδεία προς ίδιον όφελος. Μάλιστα καθώς σε καθημερινή βάση βομβαρδιζόμαστε από τις υποσχέσεις διαφόρων παραγόντων για εξασφάλιση ποιότητας ζωής έρχεται στο νου μας κάπως παραφθαρμένη η ευαγγελική ρήση: Τι θα ωφελήσει τον άνθρωπο αν κερδίσει το σύνολο των γνώσεων και χάσει την ίδια τη ζωή του⁴¹;

Κάτω απ' αυτές τις συνθήκες, παρά τις δυσκολίες που θα συναντήσουμε, καλούμαστε να συμβάλλουμε, ώστε να μπορεί άνετα το σχολείο να ολοκληρώσει τον παιδευτικό σκοπό του προσφέροντας στο μαθητή τη δυνατότητα να ανακαλύψει αυτό που είναι ο άνθρωπος και όχι αυτό που μπορεί να κατασκευαστεί ως ανθρωπίνο ον, να προσφέρει στο μαθητή βοήθεια για ορθή χρήση του αυτεξουσίου του, να τον βοηθήσει στη συλλογική διαβίωση και στην αρμονική ένταξή του στην κοινωνία και τον κόσμο και να του προσφέρει όλα εκείνα τα εφόδια, ώστε ο ίδιος ο μαθητής να μπορέσει να είναι σίγουρος για την ταυτότητά του και την ιδιοπροσωπία του δίδοντας απάντηση στην ερώτηση ποιος είμαι και πού πορεύομαι.

41. Τι γαρ ωφελείται άνθρωπος εάν τον κόσμονόλον κερδίση, την δε ψυχήν αυτού ζημιωθή;" Μθ. 16, 26.

ZUSAMMENFASSUNG

Wir leben in einer Zeit wo der Mensch ausgenutzt wird, in einer Zeit der Konsumierung, der Entwöhnung von unserer Überlieferung, der Sakularisierung. Diese Phänomene sind in fast jedem Bereich des taglichen Lebens zu lokalisieren und deren Hauptorientierung konvergiert sich zur Globalisation.

Die Globalisation basiert auf ein System der Ausnutzung der Information und des Wissens. Dieses System nutzt Information und Wissen mit der Absicht unsere Mitwelt in eine Neue Ordnung zu fuhren, sowohl auf politisch- ökonomische, als auch auf religiöse Ebene. Weiterhin beobachten wir dass sich mit der Zeit eine globale Machtform bildet und eine universale Religion, in dem gleichzeitig die Besonderheiten der Personen und Kulturen ignoriert, unterminiert, oder auch nivelliert werden. Dieses Phänomen ist besonders hochgradig im Balkanbereich und bedroht insbesondere die hellenisch-orthodoxe Tradition.

Im Gegensatz zur Globalisation, stellt die hellenisch-orthodoxe Tradition eine Weltheit dar, jene sich durch ihren quantitativen, und nicht qualitativen, Charakter auszeichnet. Im Rahmen der Weltheit und der orthodoxen Lehre über die Trinitat, respektiert der universale Mensch die Besonderheiten jedes Mitmenschen und opfert auf keinem Fall die Einzigartigkeit des Gesichts. Er umarmt alle und alles, indem er deren Vielfaltigkeit und Vielstimmigkeit respektiert.

Darüber hinaus nähert sich die hellenisch-orthodoxe Erziehung, jene christozentral und somit Gottmenschzentral ist, den jungen Menschen mit Respekt an, in der Besonderheit ihrer Personalität. Speziell was die ethische Entwicklung betrifft, differenziert sich der hellenisch-orthodoxe Glaube von den anderen

Lehren, da der Entwicklungsvorgang des Menschen, nach dem orthodoxen Glauben, nicht unpersonifiziert, oder auch gelegentlich ist.

Statt der Gangelung der Menschen, oder der Beschickung von leitenden Personalitäten, stellt die hellenisch-orthodoxe Erziehung das Zusammenleben der Generationen, die dialektische Beziehung der Liebe und Freiheit und die allseitige Kultivierung und Entfaltung dar, so dass die Schuler in der Lage sind vollkommene und freie Personalitäten zu entfalten, jene sich in weltliche und okumenische Menschen ausbreiten können.